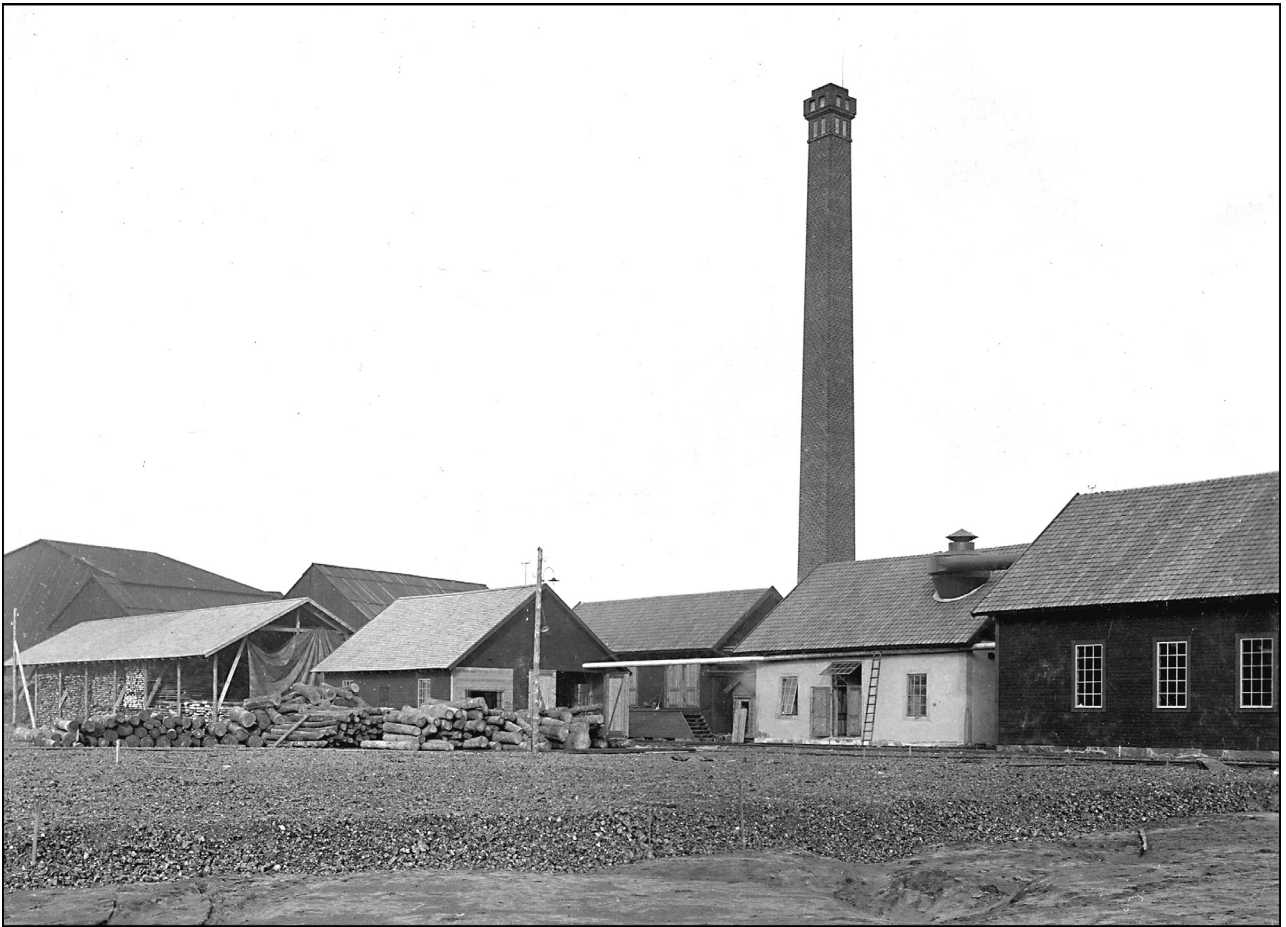

BRANDEN VID ÅTVIDABERGS HJULFABRIK 1907

Roy Andersson

BRANDEN VID ÅTVIDABERGS HJULFABRIK 1907

Roy Andersson

Vid midnattstid den 20 februari 1907 väcktes Åtvidabergs invånare av att brandsignalen ljöd nere på industriområdet. Åtvidabergs hjulfabrik stod i ljusan låga. När brandmännen kom på plats kunde inget göras, elden hade inom några ögonblick tagit en sådan fart att all räddning för fabriken var förbi. Släckningsarbetet fick i stället koncentreras på att hindra elden att sprida sig till det närliggande kolhuset, brädgården och arbetarbostäderna vid kvarteret Smällen. Vid flera tillfällen var läget kritiskt. Men ett energiskt arbete av brandkår och frivilliga samt en gynnsam vindriktning gjorde att förödelsen stannade vid hjulfabrikens fabrikshus, dess magasin, maskin- och torkhus samt en del mindre upplagsbyggnader. Vid halv fyrtiden på morgonen var den värsta faran över och Åtvidabergarna, som mindes den stora branden 1903, pustade säkert ut.

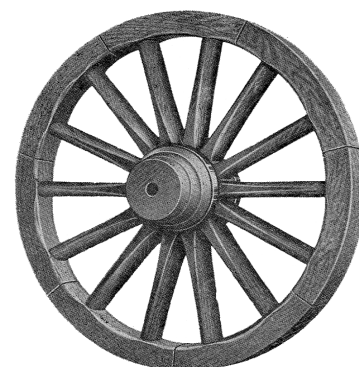
Branden vid Åtvidabergs Hjulfabrik 20 februari 1907. Foto Thorin

Den rykande fabriksruinen morgonen efter. Foto Thorin

Vid den undersökning som gjordes visade det sig att elden hade startat i mitten av fabriken, vid den plats där de färdiga vagnshjulen brukade strykas med olja, vilken bestod av terpentin, linolja och fotogen. Någon direkt orsak till brandens uppkomst kunde inte fastställas. Att branden skulle vara anlagd föreföll mindre troligt eftersom förhållandet mellan arbetare och arbetsledning ansågs gott. Det troligaste var att någon kvarlämnad trasselsudd självantänd. Att branden fått ett så häftigt förlopp berodde på att det på fabriken fanns oljeavlagringar, som härrörde från inoljningen av vagnshjul. I fabriken fanns också ett lätt brännbart damm som härrörde från tillverkningen och där förvarades även stora mängder oljor och terpentin.

Hjulfabriken dyrbara maskinpark, 7000 färdiga vagnshjul samt 100 000-tals färdiga hjuldelar blev lågornas rov. Som tur var, klarade sig ett större virkesupplag, där virke för ett par års tillverkning fanns. Av de omkring 100 arbetare som arbetade i hjulfabriken blev de flesta arbetslösa, men en del av dem kom att sysselsättas med den omfattande uppröjningen av brandområdet.

Vagnshjul Typ 1

Efter branden återupptogs Åtvidabergs Hjulfabrik snabbt. En ny fabrik började redan i april byggas under ledning av byggmästare Samuelsson. Den blev sammanbyggd med den ganska nyuppförda snickerifabriken och byggdes i betong och tegel. En ny maskinpark inköptes från Amerika och redan den tredje oktober 1907 kunde hjultillverkningen återupptas. Hjulen kunde åter rulla i Åtvidaberg.

Hjultillverkningen hade startat i början av 1890-talet och 1897 bildades AB Åtvidabergs Hjulfabrik. Baron Theodor Adelswärd utsågs till ordförande i bolagsstyrelsen och var även verkställande direktör. Tillverkningen följde amerikanskt mönster och hjulen var av varierande kvalitet och storlek. Försäljningen riktade sig mot större vagnmakare och exportörer. I Aftonbladet 1901

Åtvidabergs Hjulfabrik kring sekelskiftet 1900. Foto Thorin

beskrevs Åtvidabergs Hjulfabrik inte bara som Europas största, utan även den nära nog enda fabriken, och dess tekniska utrustning var avancerad. Hjultillverkningen i Åtvidaberg var ett försök att industrialisera en etablerad hantverksprodukt. Men motståndet mot de fabriksstillverkade vagnshjulen var stort, så stort att det var svårt att uppnå den tillverkningspotential som fabriken hade. Även fast företaget redan 1904 slagit sig in på den engelska marknaden tillverkades bara 15 000 par hjul i snitt de första sju-åtta åren, en siffra som låg en bra bit under fabriken kapacitet. Men Åtvidabergs Hjulfabrik tillverkade inte bara vagnshjul utan även parkett, remskivor, rälskloss och släggskäft. 1907 kom företaget att uppgå i det nybildade AB Åtvidabergs Förenade Industrier.

AB Åtvidabergs Förenade Industrier fick under första världskriget avsevärda problem. England införde vid denna tid även ett importförbud på bearbetade trävaror vilket slog hårt mot möbel- och hjultillverkningen. 1922 gick AB Åtvidabergs Förenade Industrier i konkurs. Företaget rekonstruerades som Nya AB Åtvidabergs Industrier och dess disponent Elof Ericsson började avveckla en rad verksamheter. Företaget kom att specialisera sig på kontorsmöbler, parkett, och vagnshjul. Hjulfabrikationen gick dock starkt tillbaka under de närmaste åren och upphörde helt 1927. I stället för vagnshjul började företaget

Interiör från hjulfabriken före branden. Foto Thorin

Hjulfabrikens arbetsstyrka sista arbetsdagen 30/4 1927. Trea från höger står disponent Elof Ericsson. Foto Thorin

tillverka kylskåpshöljen och karosser i trä, det sistnämnda ända in på 1950-talet. Vagnshjul blev alltså ingen långvarig produkt i Åtvidaberg, men var tillsammans med kontorsmöbler en viktig ingrediens när koppar byttes mot trä vid sekelskiftet 1900.

Referenser

Ciceronen – Åtvidabergsföretagens tidning Nr 1 1963

Ciceronen – Åtvidabergsföretagens tidning Nr 3 1963.

Sågvall-Ullenhag K, AB Åtvidabergs Förenade Industrier med föregångare 1970.

Östgöten 21/2 1907

Östgöten 22/2 1907

Östgöten 23/2 1907

Östgöten 7/3 1907

Östgöten 16/4 1907

Östgöten 5/10 1907